

UDK: 929 – Starčević, A. »1884«
929 – Haderlap, L. »1884«
Stručni članak
Primljeno: 5. 9. 1997.

Pismo Ante Starčevića Lipeu Haderlapu 2. prosinca 1884.

TOMISLAV MARKUS

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor donosi pismo hrvatskog političara i književnika Ante Starčevića uredniku celovačkog *Mira* Lipeu Haderlapu iz prosinca 1884. Pismo nije do sada korišteno u historiografiji, a dotiče sve najvažnije probleme Starčevićeve ideologije: povijesni i državopravni odnos Hrvatske prema Mađarskoj i Austriji, hrvatska nacionalna prava, odnos Hrvata prema drugim slavenskim i južnoslavenskim narodima, pitanje preuređenja Habsburške monarhije, te odnos prema habsburškoj dinastiji, njemačkom, mađarskom i talijanskom nacionalizmu. Istaknuto mjesto imaju razmatranje jezičnog pitanja u odnosima Hrvata i Slovenaca, te mogućnosti priključenja slovenskih krajeva Hrvatskoj.

Ante Starčević (Žitnik kraj Gospića, 1823. – Zagreb, 1896.) jedan je od najistaknutijih hrvatskih nacionalista druge polovice XIX. stoljeća. Doktor filozofije postaje 1846. u Pešti, od 1845. surađuje u *Danici dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj*, *Bačkoj vili* i *Zori dalmatinskoj*, pristalica je hrvatskog nacionalnog pokreta tridesetih i četrdesetih godina XIX. stoljeća i slavitelj bana Jelačića 1848.–1849. Biran je za zastupnika u Hrvatskom saboru 1861., 1865. i od 1878. do smrti. Jedan je od osnivača Stranke prava. Pri kraju života osnovao je s Josipom Frankom Čistu stranku prava. Sudjelovao je u uređivanju i pisanju članaka u *Pozoru*, *Zvekanu*, *Hervatu*, *Hervatskoj* i *Slobodi*. Objavio je više rasprava, od kojih su značajnije: *Stranke u Hervatskoj*, *Ime Serb*, *Slavoserbska pasmina u Hervatskoj*, *Na čemu smo?*, *Ruski odnošaji*, *Ustavi Francezke*, *Jubilei i Iztočno pitanje*. Važni izvori za proučavanje njegove ideologije predstavljaju i četiri predstave koje je sastavio početkom 1861. kao veliki bilježnik Riječke županije, te više saborskih govora. Sabrana djela A. Starčevića objavljena su u tri toma u Zagrebu 1893.–1894., a zadnjih je godina ponovno objavljena, uglavnom u pretisku, većina rasprava i saborskih govora. Starčevićeva ideologija izazivala je od njegove smrti veliko zanimanje u široj javnosti i u historiografiji.¹

¹ Od značajnijih radova o A. Starčeviću, odnosno o njegovom vremenu, ovdje se mogu spomenuti: Kerubin Šegvić, *Dr. Ante Starčević. Njegov život i njegova djela*, Zagreb

Zanimanje za njegov život i djela posebno je poraslo nakon osamostaljenja Hrvatske, jer se Starčević uglavnom zauzimao za stvaranje potpuno nezavisne hrvatske države, oštro pobijajući ideju južnoslavenske i slavenske solidarnosti i suradnje, zagovaranu od većine hrvatskih političara i stranaka u XIX. stoljeću.

Osim djelovanja u Hrvatskom saboru, A. Starčević nije sudjelovao u hrvatskoj stranačkoj politici. No, zato je izgradio sustav nacionalne ideologije u kojoj je iznio svoja shvaćanja o nizu pitanja značajnih za hrvatski nacionalizam druge polovice XIX. stoljeća. To se posebno odnosi na političku prošlost hrvatskog naroda, državno-pravni položaj Hrvatske (Trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije) unutar Habsburške monarhije, problem hrvatskog nacionalnog i teritorijalno-političkog jedinstva, odnos prema drugim južnoslavenskim i slavenskim narodima, odnos prema njemačkom i mađarskom nacionalizmu, pitanje modernizacije hrvatskog društva i odnos prema zapadnim društvenim i kulturnim vrijednostima, položaj i ulogu svećništva i Katoličke crkve u hrvatskom društvu itd. Većina ovih pitanja u kontekstu Starčevićeve ideologije i političkih odnosa u sjevernoj Hrvatskoj druge polovice XIX. stoljeća i danas je otvorena u historiografskoj raspravi. Olakšavajuću okolnost u proučavanju Starčevićeve ideologije predstavlja činjenica da su svi njegovi značajni radovi objavljeni još u prošlom stoljeću, a danas se, kako je spomenuto, ponovno tiskaju. Neobjavljeni materijal predstavljaju uglavnom njegova pisma drugim osobama, od kojih pojedina sadrže također značajne podatke. Jedno od njih je i Starčevićovo pismo slovenskom književniku Lipeu Haderlapu.² Pismo predstavlja, zapravo, manju raspravu u kojoj Starčević iznosi svoja shvaćanja o državnopravnom položaju Hrvatske u prošlosti i sadašnjosti, pravima hrvatske nacije, odnos prema ideji južnoslavenske i slavenske solidarnosti, koncepcijama austroslavističkog i federalno-konfederalnog preuređenja Habsburške monarhije, koje je zastupala većina hrvatskih političara i stranaka u drugoj polovici XIX. stoljeća itd. Pošto se obraćao slovenskom nacionalnom djelatniku, a među Slovencima nije imao pristalica, Starčević je posebnu pozornost posvetio problemu jezika u hrvatsko-slovenskim odnosima i mogućem priključenju slovenskih krajeva samostalnoj hrvatskoj državi. Pismo je posebno zanimljivo, jer dva zadnja pitanja nisu obrađivana u Starčevićevim raspravama i saborskim govorima, a sam dokument nije, koliko mi je poznato, korišten u historiografiji.

1911.; Mile Starčević, *Ante Starčević i Srbi*, Zagreb 1936.; Vaso Bogdanov, *Ante Starčević i hrvatska politika*, Zagreb 1937.; Isti, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj od prvih stranačkih grupiranja do 1918.*, Zagreb 1958.; Josip Horvat, *Ante Starčević. Kulturno-povijesna slika*, Zagreb 1940.; Blaž Jurišić, *Ante Starčević*, Zagreb 1943.; Ljerka Kuntić, *Vanjskopolitički pogledi pravaša od 1858. do 1871.*, Zagreb 1961. (neobjavljena doktorska disertacija u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu); Jaroslav Šidak – Mirjana Gross – Igor Karaman – Dragutin Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860–1914.*, Zagreb 1968.; *Ante Starčević. Politički spisi* (uvodna studija Tomislava Ladana), Zagreb 1971., 5.–75.; M. Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb 1973.; M. Gross – A. Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*, Zagreb 1992.

² Lipe Haderlap (1849. – iza 1896.) – završio je gimnaziju u Novom Mestu 1869. Prve članke objavio je u tršćanskom *Primorcu*. Uređivao je *Slovenca* 1877.–1882., *Ljudski glas* 1882. i celovečki *Mir* 1883.–1896. Objavio je nekoliko zbirki lirске poezije.

Pismo se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, Zbirci starih i rijetkih knjiga i zbirci rukopisa, Korespondenciji Ante Starčevića, R 4025/VIII. Izvorni tekst u potpunosti je poštivan.

Velešt. Gosp.

Prosim Vas da primite moju srdačnu zahvalnost za poslanicu kojom mi pod 19. p. m. čast izkazaste.³

Odgovarajući Vam, ja neimam ništa za izpravljati u nazorih koje odkriste, nego štogod pridati za razjasnenje.

Kako pravo kažete, moji priatelji i ja, u programu, oslanjamo se na pravo povestničko.

Što se tiče poimence slovenskih zemaljah, nje je Štefan V. kralj Hervatske i Ungarie god. 1271 ugovorom mira odstupio Otokaru kralju Česke.

Ima se dovoljno dokazah da su ljudi np. iz Štajerske tia [?] od Admonta, prie onog odstupa, išli na sud pred bana Hervatske koj kao takov biaše satnik Štajerske. Dakle te zemlje do onda stajahu ne pod kraljem, nego pod banom, kako i ove naše, ter⁴ su s njimi sačinjavale jedno narodno i državno telo.

Mi se oslanjamo i na postavno, na ugovorno pravo. Krunidbena diploma Herv. i Ung. skupna je. U toj diplomi složenoj po saboru i prihvatjenoj po budućem kralju, ovaj se veže pod prisegom, da će nastojati kraljevini povratiti sve što je od nje odtergnuto.

Dakle već davno imali su Habsburgi te sve tri zemlje Hervatskoj uteloviti.

Za izbegnuti nespোরазumljenje moram naglasiti da je meni svejedno, da li nas vami ili vas nami utelove: samo neka nas sjedine, i neka nam naš ustav povrate. Možda je dynastia naškodila najviše sebi, kad je te pokrajine proglasila nemačkimi, kad ih je prikovala carstvu, kasnije savezu nemačkomu na mesto da ih je složila, s ovom Hervatskom. Novo nemačko carstvo ima pravo i volju zahtevati nemačke zemlje, a na hervatske zemlje neima pravo nitko osim Hervatah i njihova kralja.

Mi se oslanjamo i na pravo narodnosti. U pučanstvu medju Macedonijom i medju Nemačkom, medju Dunajem i medju Adriatikom imaju se tri narečja ili ako se hoće jezika, srodnia medju se nego s ikojim izvanjskim narečjem ili jezikom. Ako bi iz tih neznatnih razlika izvadjali tri narodnosti, tri naroda, mi neznamo, koliko bi tisućah narodah i narodnostih brojili n.p. u Nemačkoj, u Francezkoj, itd. pače ni grad Milan, u kojemu je više narečjah, mi nebi mogli držati jednim gradom.

Jer je na prostoru naznačenom nastala država hervatska, jer od nekada do danas naši štokavci, čakavci i kajkavci i u pismih, i živom rečju, svoj jezik hervatskim, sebe Hervati zovu: nami su ona *sva* tri jezika jednako hervatska, i sve tri skupine naroda jednako su nam Hervati.

³ Hadrlapovo pismo Starčeviću nisam uspio pronaći, ali u njemu, koliko se može vidjeti iz ovog Starčevićevog odgovora, slovenski se književnik zanima za osnovna politička shvaćanja Starčevića i Stranke prava.

⁴ Ter – tako.

Što se tiče ustava, naš je sabor još za Marije Terezije dozvoljavao, kako je hteo, štibre, vojnike, itd.

Aristokracija, prestrašena absolutizmom Josipa II. odluči rešavati te posle s Ungarci, na skupnom planu.

To je odlučeno slobodne volje, i slobodne volje moglo je prestati. Taj je odnošaj prestao 1848.⁵ Onda ni u tom pogledu nije ništa zakonito učinjeno.

Mi zahtevamo da nam se onaj ustav povrati, i jer smo ga imali po zakonu i činom, i jer je dobar, i jer ga se nismo odrekli, i jer ga nismo ratom ni prevratom izgubili, i jer bi bez njega naš narod propadao i morao propasti.

Koliko stoji od nas, mi nećemo kako nismo ni dužni, tu propast za bilo čiju volju.

U svicsti prava i nužde mi to zahtevamo bezobzirno kako drugi bezobzirno i proti zakonu uzkratjuju nam taj zahtev.

Sudim da Vam, velešt. gosp. time certami dovoljno razložih i temelj našega programa i naš postupak.

Ne kao Jugoslaveni, Iliri, Slovenci, itd. nego samo kao Hrvati mi imamo državu, koja je kroz vekove stajala i činom, a danas stoji samo po pravu i po narodnosti; mi imamo povest, narodnost domovinu ustav i prava napram Habsburgom; mi držimo n.p. Bosnu, Korušku, itd. Hrvatskom domovinom kako n.p. i Pokupje, itd.; mi smatramo Bošnjake, Korušce itd. Hrvati, našom bratjom kako i Pokupce itd. Mi nesmatramo nijedno to udo kraljevinom, nego nju sačinjavaju sva njezina uda: sav njezin narod, sve njezine zemlje; mi zahtevamo sjedinjenje svih tih uđah pod njihovim skupnim ustavom i kraljem; mi to zahtevamo po pravu, po zakonu, po koristi, po potrebi; mi to zahtevamo iz razlogah, koji su svim udom i kralju skupni i zajednički, ter im izpunjenje zahteva može svim pokoristiti.

Da bi Slovenica danas bila posve samostalna država, i da bi ja bio njezin državljani, istom ljubavju kojom sada zahtevam ja bi i onda zahtevao da se ona sjedini s ostalom Hrvatskom. Tu bi me vodila sledeća razmatranja: Slovenia u naše doba nemože uzdržavati posebno knjižtvo, ni podmirivati potrebe države, ni o sebi uzdržavati se. Kad bi to sve i bilo moguće, nebi bilo pametno i koristno, budući u većem društvu može i lakše i sigurnije živiti.

Slovenia nemože odoliti navali Talie ni Nemačke, koje se u tom pravcu mogu pružati samo na njezinu grobu, a one hoće da se pružaju. Slovenia nemože postati tako jakom da bi ju druga koja država branila proti onim pogibelim uz uvet, da i Slovenia onu državu drugde brani; dakle Slovenia će kod prve nesgode biti žrtvovana.

Slovenia nemože se nikamo širiti. Slovenia će naskoro biti prenapučena, ako već nije.

A Što čeka Sloveniju kao udo Hrvatske? Slovenia ima priličnu inteligenciju i u obće pučanstvo koje u celokupnom gospodarstvu mnogo je naprednije od pučanstva ostalih zemaljah Hrvatske. Toj inteligenciji i tomu pučanstvu, dok

---

⁵ Ban Josip Jelačić proglasio je u travnju 1848. prekid svih odnosa Hrvatske sa samostalnom mađarskom vladom. Hrvatski je sabor u lipnju iste godine potvrdio tu odluku.

postanu domaćini u onih zemljah, otvaraju se za polje radnje i najviše javne službe, i oberti i zanati, i tvorničarstvo, i tergovanje i pogodno more, i plovitbeni potoci i preplodno tlo.

Svojim znanjem i svojom marljivostju mogu ta intelligencia i to pučanstvo koristiti ne samo sebi nego i svim stanovnikom onih zemaljah: svoj domovini. Hervatskoj je otvorena Ungaria, buduć u ovoj zemlji pasmina pripuzah koja hoće da žive samo iz tudje radnje, može za vreme globiti; nu nemože se uzdržati proti pasminam koje rade, pametno troše i pravedne su. Hervatskoj je otvorena Arbanska po povesti i jer je u njoj i danas kojih 50.000 čistih Hervatah. Hervatskoj je otvorena Serbia koja evo potvrđuje kakova je uvek bila: da nemože uživati slobodu koju joj je drugi⁶ darovao; Hervatska ima nužne saveznike u Bulgarii i Rumunjskoj koje su kao u kleštih. Hervatska može imati i drugih saveznikah, jer svojim zemljopisnim položajem i svojom snagom može njih svakom pomoć za pomoć vratiti.

Ja ni nesetjam o vojničkih osvajanjih Hervatske: meni je grehota i pomisliti da itko može čoveka, a kamoli narod osvojiti. Nego mislim da kako vode teku u nizine, tako narodi teže za svojom srećom i slobodom; ja deržim, da bi se oni narodi veselo sakupljali oko Hervatah i oko njihova kralja, samo kad bi ovi hteli kako znadu i mogu, pošteni pravedni biti. Ako se nevaram u tih razmatranjih, iz njih sledi, da bi za uzpostavljenje Herv. imali raditi Slovenci i Habsburgi još više nego mi. Oni bi to morali, pa da bi i bili u boljih okolnostih nego li su im današnje, i nego li su one, koje ih na današnjoj stazi čekaju.

Hoće li se Austria preurediti federativno, ili kako drugačije, ili će ostati kakova je, ja neznam, i mi neželimo mešati se u ta preuredjenja. Neka se kralj pogodi sa svojim narodi kako najbolje znadu oni i on.

Kako nećemo, da se drugi uplitju u naše posle, tako nećemo da se mi uplitjemo u posle drugih. Mi ištemo,⁷ što nas po zakonu ide i što naši probitci pitaju.

Mi ćemo kako od nekada davasmo, našem kralju davati vojnikah i novacah koliko bude pravo, moguće i potrebito: ali nećemo da o tom odlučuje itko osim nas i kralja. Mi ćemo s Austriom, sa Češkom, s Ungariom: sa svakom zemljom koja ima to pravo, sklapati tergovalčke, itd. ugovore; ali samo kao jednak sa jednakim, i nećemo da nam gospoduje u naših stvarih tudja većina u Beču u Pešti ili gde drugde.

Ako dobijemo našu domovinu i naš ustav, pa tko udari na cara Austrije, ili na kralja Česke, itd.: na vladara, koj je i naš, mi ćemo ga braniti i poradi njega, i poradi naše sigurnosti. Tko ima kuću brani od vatre i susedovu kuću.

Česi su u pretežku položaju. Oni su duboko u Nemačkoj: obkoljeni su od Nemacah; aristokracija je Česke velika, prilično naobražena, bogata, a nemačka; puk nemački u Českoj, znanjem i imutkom razmerno je bar jednak českomu; onaj puk oslanja se na susedno carstvo koje i podupire ga; i Česku smatraju nemačkom pokrajinom; dynastia derži, da je Česka izgubila samostalnost u belogorskom boju, a drugačije misli o Magjarih, koji su podlegli radccé joj o glavi.

⁶ Rusija.

⁷ Ištemo – tražimo.

Dakle nije čudo da u tom stanju traže Uesi prijateljah i saveznikah, nego je čudo da se hvataju Magjarah i da im veruju.

Magjari nisu narod nego stalež; ludost drugih stvorila ih je i uzderžala; pamet i pravica drugih može ih i kod perve nesgode u red ugnati; dok budu mogli, oni će biti za Praizku a proti svakomu; prem im ovaj čas možda nebi bilo najmilie nju dobiti za susedu, oni kađ bi i mogli, nebi hteli pomoći ni jednoj slavskoj grani, nego nju svaku nastoje upotrebiti za svoje orudje. Bože daj, da se i Česi za vremena osvedoče o toj istini.

Osobita Vam hvala da potaknuste i pitanje o jeziku. Niti je naše sjedinenje gotovo ni na pragu da se izvede, dosledno da bi o jeziku ozbiljno moglo govora biti, niti jezik po mojemu mnenju, može biti uvetom sjedinenju. Dakle Vi ga napomenuste iz predvidnosti.

Mi ne samo odobravamo Vaše nazore, ako se hoće zahtevce nego u njih idemo i dalje. Bez svake sile u višjem životu, kod nas padaju same od sebe kajkavština i čakavština: nitko u tih jezicah nepiše knjige samo zato jer za nje neima čitateljah. Nu oba ta jezika, popuštajuć štokavštini, derže se i budu se dugo deržati u obiteljjih, u selih dotičnih. Ako se sjedinimo, ovako po naravi stvari mora biti i vašoj kajkavštini. A medjutim? Dok su Savojski pripadali Piemontu, oni su mogli u saboru govoriti, i redovito su govorili franceski. Zašto vaši kajkavci u hervat. saboru, nebi govorili po svoju, kajkavski? Zašto se kod višjih oblastih nebi namestili prevoditelji? Ja sam siguran, da ova nijedna uredba nebi dugo trajala, i to jer bi nje nužda prestala. Da vaši kajkavci ove godine dojdou u Sabor, oni bi, za stalno, najzađ do godine prilično, a sledeće godine podpuno govorili štokavski, i to bez svake sile.

Svaki čovek želi, da se u društvu izkaže, i da ga slušatelji svi razume; ili bar većina njih. Svaki vaš sudac, bez svake sile, može se za dva meseca naučiti štokavštinu tako da je verstan za prisednika itd. našega višjegja i najvišjegja suda.

Ovako je s ostalimi službenici, pa makar danas neznao ni jednu štokavsku reč.

Naša su načela da se naobraženju čovčka samo u njegovu materinskom jeziku može i mora temelj postaviti, i da javni službenici koji s pukom izravno obće moraju znati jezik puka. Detetu je morati govoriti u jeziku koj ono razumi, i o stvari koje ono pozna.

Samo ovako ono se može naučiti nove reči i stvari. Učitelji bi iz izkustva opazili kada i na koliko je moći kajkavsku detcu pripraviti na štokavštinu. Medjutim moralo bi biti i kajkavskih srednjih školah. Ali naberzo bi opustile: sami djaci nebi hteli učiti se jezikom ograničenim samo na del domovine i na nižje službe, pa opet iz nova književni jezik, nego bi čim prie veselo prigerlili jezik, kojim otvara put u svu domovinu, u sve javne službe, u celo knjižtvo.

Što Vam rekoah o slovenštini, valja i o talianštini i o nemštini u Hervatskoj.

Decentralizacia, t.j. autonomia, moj je glavni zahtev. Ja bi posve razstavio politiku od uprave i onu, izvršivanje zakonah, i nadzor, predao bi saboru, vladi i vladaru, a ovu bi svu poverio obćinam i županim.

Tu bi bilo dosta mesta za službenike u narečjih. Ako bi njih koj hteo, izvan tih krugovah, obnašati koju javnu višju službu, on bi se, bez svake sile, iz vlastite koristi lahko naučio književni jezik. Mi razredjujemo deržavljane polag njihovih

zasluga za dobro obćenito. Ljubimo Taliana, Žida, itd. koji po mogućnosti rade za našu domovinu, a neljubimo ni rođjake naše koji rade proti toj svetinji.

Teškoće i protimbe⁸ koje ili nam se pričinjaju ili sbilja obstoje medju nami i medju Slovenci, dolaze od odgojenja, koje nam obim tudjinci nacepljuju, pak od njihova upliva, koj slepo sledimo jedni i drugi. Tih bi neprilikah nestalo kad bi se sjedinili, a sjedinili bi se kad bi o tom složno radili.

I drugde biaše kako je danas kod nas i kod vas. Ali razum, prava korist, i otačbeničtvo nadvladaše sve zapreke. Neumorna radnja u jedinstvu jezika u Nemačkoj, u Francezkoj, nije saterla narečja, a ova nepreče jedinstvo naroda, države tih zemaljah. Za odcepiti svoju kraljevinu od Talie, Bourboni su hteli i radili kalabrezko narečje učiniti jezikom Napuljske. Još prie 40 godinah aristokracija piemontezka govorila je medju se samo narečje piemontezko, i smatralo se sramotom, veleizdajom biti Piemonter-Talian, ili povratno, a nebiti isključivo Picmonter.

Danas je posve drugačije po svoj Talii i u tom pogledu, prem nje, sjedinjene, talianske nikada nije bilo, nego je takovom načinjena. Zašto nije tako i kod nas, koj smo dugo bili jedan i politički narod, jedna država ter bi imali razmerno malo posla za složiti bivšu celost iz njezinih svih delah, koji su svi u životu?

To bi škodilo Nemcu i Magjaru.

Nekada su Magjaroni hteli našu kajkavštinu učiniti službenim jezikom.

Tako danas kod vas drugi rade, da se vaša kajkavština učini službenim jezikom Slovenije.

Kako bi gledali onoga, koj bi došao iz naših krajevah, pa bi se kod vas nastanio, a izdavao bi se za čoveka druge narodnosti, druge domovine, i radio bi proti vami, za Nemcih, za Magjara, makar za koga?

Tako mi gledamo vaše kajkavce koji kod nas ovako rade: oni su nam tudjinci nepriatelji kako i Nemci, i Magjari.

Kad bi se sjedinjenje izvelo, kad bi se svatko smatrao u svojoj domovini, u svojem narodu, pa bio u Celovcu ili u Sarajevu, u Splitu ili u Varaždimu, itd. nestalo bi ovakovih ljudih i ovakova ponašanja.

Sada se medju se grizemo, psujemo, izsmehavamo, rugamo, merzimo, poradi koje šta. To je naravski: jedan nas je drugomu bar stranjski. U sjedinjenju nestalo bi i toga: i prave, teške mane bratje i priateljah ljudi nevide ili izpričavaju, a na stranjskih na protivnicah traže i nalaze mane kojih ni nije.

Hvala tudjem odgojenju i uplivu tudjinacah na premnoge ljude, teško da program i postupak mojih priateljah i moj, medju vašimi Slovenci imaju više i žeštjih protivnicah nego medju našimi zemljaci. Oni nam najviše govore: da se naš program neda izvesti: da ga dynastia neće izveršiti, da mi postupamo neugladjeno prama kruni.

Naš je odgovor. mi ištemo samo ono, što nas ide podpunim pravom, i bez česa kao narod nemožemo biti.

Ako moramo prestati biti samosvojni Hervati, mi ćemo se pretočiti u srodni nam narod vclike budućnosti, u narod ruski radje, nego u herdjavo kerdo

⁸ Protimba – suprotnost.

nemačko, a nećemo braniti naše tlačitelje, nećemo podržavati naše sužanjstvo, ni produgljivati hotice naše narodno umiranje; nijedna sverha neda se postignuti bez radnje, a kamo-li ako se proti njoj radi; da je sverha nemoguća, mogu reći samo oni, koji su za nju uzaludu učinili, s ostalimi drugovi i sa svimi delnici, sve što su mogli; dosada naš program nije izveden zato jer se o njemu nije svojski radilo, nego se radilo i radi se proti njemu: deset ruku nemože sagraditi, što tisuće ruku razgradjuje.

Ako dynastiu nemarenu na izvršenje našega programa ni njezina dužnost pod prisegom, ni njezina prava korist, možda obstanak, već ovaj čas preka potreba, ni njezino gorko iskustvo, ni mi ju nagnati nemožemo, i nemarimo. Nu jer Hervatom nije povratila što je mogla i morala povratiti, ona je drugim morala dati mnogo više, i ako ostane kakova je, morati će drugim još dati neizmerno više nego misli.

Znamo što su otci naši, kroz vekove, ugladjenim, kako se kaže, postupkom dobili od dynastie; gde dužnik neima razbora, verovnik nesmi poniziti se pokazujući naprama njemu razbora, gde je krivac bezobziran, nekrivac bi grešio kad bi naprama njemu bio obziran.

Kod nas se neradi o milosti, nego na jednoj strani o pravu nedvojbenu, na drugoj o nedvojbenoj dužnosti; u ostalom neka svatko postupa, kako misli da je dobro i da k sverhi vodi; mi ga neprečimo, dok za stvar radi. Mi smatramo sva tri ona prigovora prostom obsenom pod koju se izlično sakrivaju nepriatelji našega naroda i dynastie. Dynastia to odobrava činom; budi volja njezina. Nu mi sinovi naroda nemože i nećemo to odobravati, nego ćemo, dok budemo mogli, uztrajati braneć domovinu; a kad mi iznemognemo, naš narod nebude trebati obrane, a dynastii nikakova obrana, makar se i pokazala, nebude mogla pomoći.

Velestovani gospodine, Vi ste prvi Slovenac koj se na me obratio u pitanju javnih poslih. Ja Vam nemogu dostojno zahvaliti van⁹ ako Vam iskreno odgovorim. To sam učinio. Jer sam kako prijatelj naroda kojega sam sin, tako neprijatelj nesporazumljenjah i petljaniah, ja sam Vam u ovom pismu, po naravi stvari, kazao i preveć i premalo. Nadam se da mi nećete zameriti. Još nikada nisam ovoliko pismo napisao, a ovoga saderžaj steže se na sledeće, za me jednostavne istine:

Na prostoru koj naznačih, kod pučanstva koje napomenih, ima se samo jedan narod hervatski, i samo jedno javno pravo, pravo naroda hervatskoga. Na tom prostoru biaše činom, a i danas je sama kraljevina hervatska pravom. U tu kraljevinu spada, delnikom je jednakim njezina javna prava svaki njezin stanovnik, bez razlike jezika, vere, imetka staleža. Komu tu domovinu ni njezino pravo javno nemogu preporučiti osvedočenje, ljubav napredka, ni vlastita korist, tomu ju ni ja nepreporučujem.

Nu da budu se Dalmatinci i Slovenci, dok im se prilika pružila, uhvatili onoga javnoga prava kraljevine Hervatske, i samo njega, ja sudim da bi danas bolje stajali, i da bi lepšu budućnost razložno očekivali i mi svi skupa, i dynastia.

Nazore koje Vam nacertah, razvili smo, moji prijatelji i ja, u »Hervatu«, u »Hervatskoj«, u »Slobodi«, u saborskih govorih i u drugih spisih i prigodah

⁹ Van – osim.

tako, da je za naše občinstvo suviše svako razjasnjivanje i tumačenje. A »Sloboda« je zabranjena u te kraje poštom otvorena, nju nedostavljaju ni u ovitku, često ni preporučenu, plene ju bez prestanka i odlučili su zaterti ju.

U tomu stanju kakovu slična ja nepoznam u mojem izkustvu ni u povesti narodah, sudih da je najbolje odpraviti Vam ove redke u preporučenu pismu, i prositi Vas, ako budete scenili da vrede, da ih po Vašem otačbeničkom razboru za dobru stvar upotrebite, i da primite izraz iskrena štovanja koje za Vas imam i gojim.

Antun Starčević mp

U Zag 2. prosinca 884.

Blagorodnom gospodinu *Filipu Haderlapu*, uredniku »Mira«, p. n. u *Celovac* /:Klagenfurt:/ Preporučeno.

S U M M A R Y

ANTE STARČEVIĆ'S LETTER OF 2 DECEMBER 1884 TO LIPE HADERLAP

The author presents A. Starčević's, the Croatian politician and writer, letter to the Slovenian writer and editor of the journal »Mir«, Lipe Haderlap, from December 1884. Starčević lays out his notion of Croatian state rights in the past and present, the rights of the Croatian nation, Croatian territorial and political unity, relations with other South Slavs and Slavs in general, the Habsburg dynasty, and German and Hungarian nationalism. Starčević also discusses generally language issue between Croats and Slovenians and the possibility of Slovenian lands joining on independent Croatian state.